

A. SMITH ve J. A. SCHUMPETER'İN DİNAMİK REKABET TEORİLERİ

Derya GÜLER AYDIN*

Öz

Bu çalışma, A. Smith ve J.A. Schumpeter'in dinamik rekabet teorilerini incelemektedir. Çalışmanın birinci bölümünde, önce statik rekabet teorilerinden Neoklasik rekabet anlayışı kısaca özetlenmekte, daha sonra da Adam Smith'in rekabet anlayışı denge ve dengesizlik yaratan iki farklı yönüyle birlikte ele alınmaktadır. Rekabet, kapitalizmin değişen yapısı içinde incelendiğinde dinamik özellikler göstermekte ve dengesizliklere neden olmaktadır. İkinci bölümün konusu rekabetin bu yönünü inceleyen Joseph A.Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" etkisi ile ortaya koyduğu rekabet anlayışıdır. Amaç, rekabetin ekonomide dengesizlikler yaratan niteliğinin gözardı edilemez olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Dinamik rekabet, yaratıcı yıkım, denge, dengesizlik.

Abstract

Dynamic Competition Theories of A. Smith and J.A. Schumpeter

This study aims to analyze dynamic competition theories of A. Smith and J.A. Schumpeter. In the first section, a brief summary of neoclassical competition theory, which is one of the static competition concept is given. Then, in the same section, Adam Smith's competition theory that includes both equilibrating and disequilibrating roles of competition at the same time is examined. When the role of competition in economic theory is analyzed in the changing capitalist system, it has been observed that competition has a dynamic character and a disequilibrating role. The focus of the second section is Schumpeter's competition concept emphasizing the disequilibrating role of competition by advancing the "creative destruction" process. The aim of this study is to point out that the disequilibrating role of competition cannot be disregarded.

Keywords: Dynamic competition, creative destruction, equilibrium, disequilibrium.

*Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü, 06800, Beytepe-ANKARA, dgaydin@hacettepe.edu.tr.
Çalışmadaki değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. İbrahim Tanyeri'ye, Doç.Dr. Hüseyin Özel'e ve Arş.Gör. İtir Özer'e teşekkür ederim.

GİRİŞ

İktisadi teorilerde sıkça kullanılan rekabet kavramını, statik ve dinamik olmak üzere iki başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Statik teorilerde geçmişte ne olduğu ve gelecekte ne olacağı ile ilgilenilmeden zamanın belli bir anı dikkate alınır; bu nedenle de gerçeğin kendisinden ziyade bir anlık görüntüsü incelenir.

Statik terimi hareketsizliği, mutlak durgunluğu ifade eder. Durgun durum iktisadi güçlerin birbirini dengelediği hipotetik bir durumdur ve böyle bir durgunluğun tanımlanması statik teorilerin temel amacıdır. Statik analizde durgun duruma nasıl ulaşılabileceğinden söz edilemediği için, bu analizin zamansız olduğunu söylemek mümkündür (Tanyeri, 1985: 351-352). Bu çerçevede, statik rekabet teorilerinde fiyatların oluşumu ve bölüşüm gibi iktisadi olgular veri rekabetçi yapıdan doğrudan etkilenir ve zaman içindeki değişmelerin etkisine yer verilmez. Tam rekabet, eksik rekabet ve piyasa yapısı gibi kavramlar statik rekabet teorilerinde yer alır ve bu teorilerde rekabetin rolü, veri iktisadi yapının tanımlanarak ekonominin nasıl dengeye geldiğini açıklamaktır (Schumpeter, 1989b: 125).

Dinamik rekabet teorilerinde ise, rekabetin kendisi iktisadi yapının ve kuralların değişmesinde etkili olmaktadır (Fortman, 1966: 40). Dinamik rekabet teorilerinde zaman içindeki değişmelere, örneğin teknolojik gelişmeye, yeni firmaların kurulması, bazı firmaların büyümesi ve yeni ürünlerin piyasaya sunulması gibi değişmelere yer verilir. Bu unsurlar statik rekabet teorilerinin aksine, dinamik rekabet teorilerinde rekabetin dengesizlik yaratan rolünün ön plana çıkmasına neden olur. Bunun yanında, statik rekabet teorilerinde öncelikli iktisadi mesele kıt kaynakların etkin kullanımı iken, dinamik rekabet teorilerinde sermaye birikimini ve teknolojik gelişme meseleleri ele alınmaktadır. Bir başka deyişle, ilk yaklaşımda değişim (mübadele), ikincisinde ise üretim ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Üretimin zaman alan bir faaliyet olması, rekabetin sadece *piyasa yapısını* tanımlamakta kullanılan bir araç olmadığını, *piyasadaki bu faaliyet sürecinin* bir parçası olduğunu göstermektedir.

İktisadi analizlerde kolaylık sağlaması bakımından genel olarak rekabetin dengeyi dikkate alan statik yönü ön plana çıkartılmaktadır (Schumpeter, 1989b: 125). Ancak, iktisadi meseleyi yalnızca etkin kaynak kullanımı olarak tanımlayan bu teorilerde, sermaye birikimi meselesi göz ardı edilmektedir. Önemli bir sorun olan sermaye birikiminin kaynağı kardan ve karı artırma çabası teknolojik değişmelere neden olur. Teknolojik değişmeler söz konusu olduğu zaman, statik bir ortamdan çıkılır ve dinamik bir ortama girilir. Dolayısıyla,

rekabetin iktisadi teorilerdeki rolünü kapitalizmin değişen yapısı içinde incelemek gerekir. Bu çalışmada rekabet ve teknolojik değişme ilişkisini ele alan rekabet teorilerinden, Smith ve Schumpeter'in rekabet teorileri incelenmekte ve rekabetin kapitalizmin değişen ve karı artırmaya dönük olan doğası gereği teknolojik yenilikleri gerektirdiği ve bu nedenle de dengesizlikler içeren süreçlerin gözardı edilemez olduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

I. REKABETİN DENGELİK VE DENGESİZLİK YARATAN İKİ YÖNÜ

Statik rekabet teorilerinin başında Neoklasik rekabeti karakterize eden *tam rekabet* teorisi gelir. Neoklasik iktisatçıların analizleri, zevk ve tercihlerin, üretim faktörlerinin miktarı ve fiyatlarının, üretim teknolojisinin ve başlangıç donanımının veri olduğu koşullarda, zamanın belli bir anını dikkate almaktadır. Bu analizlerin en önemli varsayımı olan tam rekabet, dengenin nasıl otomatik olarak olduğunu gösteren bir piyasa yapısı tanımıdır ve tam rekabetin olduğu bir piyasada, etkin kaynak dağılımı ile toplumsal uyumun sağlanacağı düşünülmektedir (Hunt, 1992: 304-306).

Tam rekabet piyasasının temel varsayımları şunlardır: Piyasada çok sayıda alıcı ve satıcı vardır ve bu alıcı ve satıcılar tek başlarına fiyatları etkileyemezler yani, piyasa fiyatı veridir. Piyasa koşullarına dair tam bilgi mevcuttur. Piyasada üretilen mal homojendir ve piyasaya giriş ve piyasadan çıkış serbesttir. Tam rekabet piyasasında çok sayıda alıcı ve satıcının olması ve bu alıcı ve satıcıların piyasa fiyatlarını etkileyemedikleri varsayımı, firmaların tek amacını veri piyasa fiyatında karı maksimum yapacak üretim düzeyini belirlemekle sınırlamaktadır (McNulty, 1967: 397). Bunun dışında herhangi bir rekabetçi davranış gösteremeyen firmalar, zamanın belli bir anında dengeyi sağlamakla görevli birer araç gibidirler.

Neoklasik iktisatçılarda incelenen sistem, amacı kar elde etmek olan firmaların faaliyette buldukları kapitalist bir sistem olmasına rağmen, tam rekabetin olduğu bir piyasada, dengede, normal kar elde edilir (Akyüz, 1977: 149). Neoklasik iktisatta denge, piyasadaki güçlerin birbiri üzerindeki etkilerinin yok edildiği bir "dinlenme durumu" (*state of rest*) dur (Ertürk, 1996: 373-374). Çok sayıda alıcı ve satıcının bulunduğu ve bunların fiyatları veri aldığı bir piyasada, girişimcinin, denge fiyatından homojen mal üretmek dışında herhangi bir işlevi yoktur (Eatwell, 1982: 217) Bunun sonucunda Neoklasik iktisatta teknolojik yenilikler ve değişmeler tamamen analiz dışında bırakılmış ve tam rekabetin toplumsal uyumu sağlayacağı görüşü, statik bir çerçevede sunulmuştur. Böylece, Neoklasik iktisatçılar için rekabet, yüksek kar hedefine

yönelik bir çabadan ziyade, değişimin olmadığı bir yapıyı ortaya çıkaran önemli bir varsayım olarak kabul edilmiştir (Chipman, 1971: 341-344).

Rekabetin sermaye sahibinin yüksek kar hedefine yönelik bir çaba olduğunu ortaya koyan teorilerin başında klasik iktisatçıların ve özellikle Adam Smith'in rekabet analizi gelmektedir.

Adam Smith, *Ulusların Zenginliği* adlı kitabında rekabetin iki rolüne işaret etmiştir. Bunlardan ilki, rekabetin dengeleyici rolü, diğeri ise dengesizlik yaratan rolüdür. Smith'e göre, serbest rekabet üretim faktörlerinin bir alandan diğere serbestçe hareket etmesini sağlamakta ve piyasalarda arz ve talebi eşitlemektedir. Bu yönüyle rekabet, ekonomiyi dengeye götüren bir etkin kaynak tahsisi sürecini tanımlamaktadır. Dengesizlik yaratan rolü ile rekabet, amacı daha çok kar elde etmek olan sermaye sahiplerinin sermaye birikimi ve iktisadi gelişmeyi sürekli kılmalarını sağlamaktadır. Rekabet sermaye miktarını artırmakta ayrıca yeni pazarların, yeni üretim tekniklerinin bulunmasını sağlamakta ve böylece işbölümünü iyileştirerek teknolojik gelişmelere ve yapısal değişimlere neden olmaktadır. Kısaca, Smith'in analizinde rekabet, iktisadi düzende bir yandan denge, diğere yandan da dengesizlik yaratan bir süreç olarak karşımıza çıkar (Richardson, 1976: 350-351; Tanyeri, 2000: 308).

Smith, rekabetin dengeleyici rolünü, kitabının, "*Malların Doğal ve Piyasa Fiyatları Üzerine*" başlıklı bölümünde incelemiştir (Smith, 1993: 53-62). Burada üretimin teknik katsayılarının, reel ücret düzeyinin ve toplam çıktının miktarının veri olduğu koşullarda, piyasa fiyatlarının doğal fiyatlara yöneldiği ve doğal fiyatların piyasa fiyatları için bir çekim merkezi olduğu ortaya konulmaktadır (Eatwell, 1982: 250; Cesaratto, 1996: 416-417).

"...doğal fiyat, tüm malların fiyatlarının sürekli çekimine kapıldıkları bir merkezi fiyattır. Bazı aksaklıklar bazen malın fiyatını bu merkezin oldukça yukarısında tutabilir, bazen de aşağısına düşmeye zorlayabilir. Ancak bu fiyatları bu süreklilik ve denge merkezinde bulunmaktan alıkoyan engeller ne olursa olsun fiyatlar sürekli olarak oraya doğru yönelirler" (Smith, 1993: 56).

Smith'de doğal fiyatlar ücretin, rantın ve karın alışılmış geleneksel değerinden hareketle bulunur. Piyasa fiyatları ise, arz ve talebe göre belirlenir. Doğal fiyatlar piyasa fiyatları için bir "çekim merkezi" oluşturur. Eğer piyasa fiyatı doğal fiyatın üzerinde veya altında ise, yani bir mal doğal fiyatından satılmıyorsa bir dengesizlik durumu söz konusudur. Bu durumda kar, ortalamanın üzerinde ya da altında olacaktır. Piyasa fiyatlarının değişmesi ile karlarda gözlemlenen değişme sermaye sahipleri arasındaki rekabeti artırarak sermaye sahiplerinin düşük karlı alandan yüksek karlı alanlara yönelmesini

sağlayacaktır (Smith,1993: 56-57). Bazı malların üretim miktarının değişmesi, üretim fiyatlarını değiştirerek arz ve talep dengesinin doğal fiyatlarda oluşmasını sağlayacaktır. Ekonomi dengeye ulaştığında, kar oranları da alışılmış geleneksel seviyesine gelecek ve endüstriler arasında kar oranları eşitlenecektir. Kar oranlarının eşitlendiği durumda sermayenin bir faaliyet alanından diğerine hareket etmesi için bir neden kalmayacaktır (Rashid, 1992: 135).

Görüldüğü gibi, piyasa fiyatlarını doğal fiyatlarına ya da çekim merkezlerine yönelten en önemli araç "serbest rekabet"tir. Serbest rekabet ile piyasa fiyatlarının doğal fiyatlara eşitlenebilmesi, yani dengenin sağlanabilmesi ise üretim faktörlerinin, özellikle sermayenin tam hareketli olmasına bağlıdır. Smith'in analizinde piyasa fiyatlarının doğal fiyatlara eşitlendiği ve böylece her üretim alanında eşitlenmiş kar oranlarının olduğu durum, uzun dönem denge durumudur ve serbest rekabet, faktörlerin serbest hareketi ile bu dengenin oluşup korunmasını sağlamaktadır (Dutt, 1987: 57-60).

Smith analizinde dengeye ulaşılacağını açıkça ortaya koymak yerine, piyasa fiyatlarının doğal fiyatlara yönelme eğilimi içinde olduğunu söyler. Bu eğilimin yani, uyum sürecinin oluşması için iki koşul gerekmektedir. Bu koşullardan ilki, firmaların fiyat yapıcı olmasıdır. Bu durumda firmalar, fiyat politikalarından ve yatırımlardan sorumludur. Diğeri ise, piyasaya giriş ve piyasadan çıkış serbestliğidir. Bu durumda firmalar, üretimlerini organize ederken birbirleri ile ilişki içindedir ve bu ilişki firmaların sermayelerini bir alandan başka bir alana serbestçe kaydırabilmelerini sağlar (Harris, 1988: 144-145). Yukarıda da belirtildiği gibi, üretim faktörlerinin ve özellikle sermayenin hareketli olması karın ortalama bir değerinin oluşmasını, bu da ekonomide dengeyi sağlar. Smith'de ve diğer klasik iktisatçılarda denge, kar oranlarının eşitlendiği uzun dönem dengesini gösterir ve uzun dönem, sermaye stokunun değiştiği dönemdir. Kar oranları uzun dönemde eşitlenir ya da eşitlenme eğilimi gösterir.

Smith'in analizinde serbest rekabet, dengeyi sağlayan işlevi yanında dengesizlik yaratan bir işlevle de karşımıza çıkar (Richardson, 1976: 351). Sermaye sahibinin amacı yüksek kar elde etmektir ve piyasa fiyatların düşük ya da yüksek olması karın düşük ya da yüksek olmasına neden olur. Teknolojik gelişmeler ve işbölümünde iyileşmeler sonucu malların daha ucuza üretilmesi maliyetleri azaltarak karın artmasını sağlar. Smith'e göre, işbölümünün gelişmesi emeğin verimliliğini artırır (Smith, 1993: 15-17). Smith bu durumu şöyle açıklar:

"İşbölümü sayesinde aynı sayıda insanın yapabileceği iş miktarındaki artış üç şarta bağlıdır. Bir kere her işçinin becerisi

artar, ikincisi, bir işten diğerine geçerken kaybolan zamandan tasarruf edilir, nihayet, çalışmayı kolaylaştıran ve birbirine bağlayan çok sayıda makinenin yapılması, bir işçinin, çok sayıda işçinin yapacağı işi yapmasını sağlar” (Smith, 1993: 15).

Üretim süreci içinde biriken sermaye, her işçiye daha fazla makine verilmesine ve böylece işbölümünün iyileşmesine neden olur. İşbölümünde yapılan bu iyileşmeler, sermaye birikimini artırırken, sermaye birikiminin artması, yeni makinelerin bulunmasını sağlayarak emeğin verimliliğini artıracaktır. Emeğin verimliliğindeki artış ve işbölümündeki gelişmeler sınav yapının değişmesi anlamına gelir (Richardson, 1976: 351; Tanyeri, 2000: 314-315).

Rekabet yeni tekniklerin bulunmasını ve üretim artışını sağlar. Üretim tekniğinin değişmesi, işbölümünün yeniden düzenlenmesine, yani en fazla çıktının, en düşük maliyetle üretilmesine yol açar. Kısaca, Smith’e göre, üreticiler arasında bir yarış olarak görülen rekabet, yeni pazarların bulunmasını, üretim tekniklerinin iyileştirilip, işbölümünün gelişmesini sağlayan bir araçtır.

Rekabetin üretimin teknik koşullarını teknolojik yenilikler yoluyla iyileştirmesi, piyasa fiyatları için bir çekim merkezi olan doğal fiyatları değiştirebilir. Çekim merkezinin değişmesi, uzun dönem doğal fiyatlarının, yani, doğal ücret, doğal rant ve doğal karın değişmesi anlamına gelir (Duménil ve Lévy, 1993: 82). Çekim merkezinin değişmesi ile piyasa fiyatları doğal fiyatlardan sapar ve dengesizlik sözkonusu olur (Eatwell, 1982: 208; Çapoğlu, 1991: 35-36).

Görüldüğü gibi, Smith’de rekabet, hem denge hem de dengesizlik yaratan bir süreç olmaktadır. Smith’in analizinde denge ve dengesizlik birbiri ile çelişen durumlar değil, aksine iktisadi faaliyetin dinamik yapısını anlamak açısından birbirini tamamlayan iki işlev olarak görülebilir (Tanyeri, 2000: 317). Daha önce de belirtildiği gibi, Smith’in analizinde rekabetin dengeyi sağlaması için reel ücret düzeyinin, toplam çıktının miktarının ve üretimin teknik koşullarının veri alınması gerekir. Ancak, daha çok kar amacı güden sermaye sahipleri arasındaki rekabet, üretimin teknik koşullarının değişmesine, üretimin teknik koşullarının değişmesi ise, başlangıç parametrelerinin değişmesine neden olmaktadır. Bu durum ekonomiyi sürekli ve içsel olarak dengesizliklere götürmektedir.

Özetle, Smith’in analizinde reel ücret düzeyinin, üretimin teknik koşullarının ve toplam çıktının miktarının veri alınmasının amacı, bu parametrelerin nasıl değiştiğini incelemek değil, bu parametreler altında dengeye nasıl ulaşıldığını göstermektir. Buradan yola çıkıldığında, rekabetin bir görevinin ekonomiyi dengeyi tanımlayan çekim merkezine götürmek olması

kaçınılmazdır. Ayrıca, Smith'in analizinde iktisadi faaliyetin sadece etkin kaynak tahsisi süreci olarak değil, daha çok kar elde etmek amacına yönelik bir sermaye birikimi süreci olduğu düşünülürse, rekabetin dengeleyici ve dengesizlik yaratan yönlerinin birbirini tamamladığı söylenebilir (Tanyeri, 2000: 307-308). Buna karşın Smith'in analizinde rekabetin dengesizliklere sebep olan yönünü değil, dengeleyici yönünü ön plana çıkartılmıştır. Rekabetin dengesizlik yaratan yönüne vurgu yapan en önemli iktisatçı Schumpeter olmuştur.

II. SCHUMPETER VE YARATICI YIKIM ETKİSİ

Schumpeter'e göre, kapitalizm doğal yapısı gereği değişim içindedir ve değişim varsa sistemde durağanlığa yer yoktur. Bu nedenle Schumpeter rekabetin iktisadi teorilerdeki rolünün, kapitalizmin değişen yapısı içinde incelenmesi gerektiğini ortaya koymuş ve kapitalizmle ilgili temel gerçeği "yaratıcı yıkım" (*creative destruction*) olarak tanımlamıştır (Schumpeter, 1943: 83; O'Dennel 1973: 210-211). Yaratıcı yıkım, eski yapının yok olup yeni yapının oluşması ya da iktisadi yapının değişmesidir.

Schumpeter'e göre, iktisadi yapıda değişmeye neden olan unsurlar, yenilikler (*innovations*) yani, yeni tüketim mallarının üretimi, üretimde yeni yöntemlerin kullanılması ve yeni endüstriyel organizasyonlardır (Schumpeter, 1943: 83; Nakamura, 2000:18). Tüm bu unsurların yaratıcısı ise, girişimci (*entrepreneur*) ve girişimcilik faaliyetidir. Girişimcilik faaliyeti, yeni ürünlerin üretilmesi veya yeni yolla üretilmesi olarak görüldüğünde, iktisadi değişme bu faaliyetlerin sonucu olarak karşımıza çıkar (Schumpeter, 1989e: 259). Schumpeter yaratıcı tepkinin (*creative response*) girişimcilik faaliyetlerinin ürünü olduğunu söyler.

Yaratıcı tepkinin en önemli özelliği, olayların uzun dönemli sonuçlarını şekillendirmesi ve iktisadi ve sosyal değişmelere yol açmasıdır. Bu durumda yaratıcı tepkinin tarihsel bir sürecin ürünü olduğu da söylenebilir (Schumpeter, 1989d: 222).

Schumpeter'e göre kapitalist sistemin en önemli özelliği değişen bir yapı göstermesidir. Sistemin bu özelliği iktisadi hayatın rekabet yolu ile değişen sosyal bir ortam olmasından kaynaklanır. Bu nedenle kapitalizm hiçbir zaman durgun bir durum göstermez (Schumpeter, 1989a: 48). Schumpeter, kapitalist sistemin sürekli bir "ihtilal havası"nda olduğunu ve bu yapının eski faktörleri yok ederek yenilerini yarattığını belirtmektedir (Schumpeter, 1943: 82-83). Bu açıklama yaratıcı yıkımın Schumpeter'e göre neden kapitalizmin esas temeli olduğunu göstermektedir.

Schumpeter, gerçek karakterini değişim ve gelişim olarak gösteren kapitalist sistemde gelişimin kısa bir zaman içinde değil, uzun bir zaman içinde gerçekleşeceğine inanmakta ve gelişimin organik bir nitelik taşıdığına işaret etmektedir. Bir organizmanın belli bir unsurunun analizi, organizmanın bütün niteliklerini değil, *bazı* niteliklerini ortaya koyabilmekte ve bu nedenle Schumpeter, böyle bir analiz yöntemi ile genel sonuçlara ulaşamayacağını savunmaktadır. Bir başka ifade ile, Schumpeter'e göre, kapitalist süreç tek bir endüstri ile sınırlandırılarak açıklanamamalı, analizler ekonominin tümünü içermelidir. Bu çerçevede ele alınacak rekabet anlayışının aynı malı satan firmalar arasındaki bir fiyat rekabeti değil, yeni malların, yeni teknolojinin ve yeni kaynakların, yeni organizasyonlar içinde üretimini ele alan bir rekabet anlayışı olması gerekir (Howells, 2000:1-2; O'Dennel, 1975: 211).

Schumpeter'e göre, statik bir analiz yöntemi pek çok iktisatçı tarafından kabul görmektedir. Örneğin bu iktisatçılar oligopolistik bir endüstriyi sadece satış fiyatı yönünden değerlendirmektedirler. Schumpeter'e göre, bu şekilde yapılan değerlendirmeler, ne geçmişi ne de geleceği göz önünde bulunduran, kar maksimizasyonu prensibine dayanan değerlendirmelerdir. Bu analizlerin amacı kapitalizmin, mevcut yapıyı nasıl koruduğunu göstermektir (Howells, 2000:3-4). Ancak Schumpeter, asıl sorunun, kapitalizmin yapıyı nasıl kurup nasıl bozduğunu anlamak olduğunu söyler. Schumpeter'e göre, mevcut yapının nasıl korunduğunu gösteren analizler değişmeyi gözardı ettiğinden, anlamsız hatta toplumsal etkileri dışladığı için de gerçek dışıdır (Schumpeter, 1989d: 222).

Schumpeter'in bu açıklamaları ile geleneksel teoriyi hedef aldığı söylenebilir. Sistemin gerçekliğini yansıtmadığı düşünülen analizlerin reddi, bu analizlerin en önemli varsayımı olan tam rekabetin de reddi anlamına gelmektedir. Schumpeter'in tam rekabet piyasasına ilişkin görüş ve eleştirileri kendi rekabet anlayışını anlamak açısından önemlidir.

Geleneksel teori statik analiz yöntemini benimsemiş ve bu yönetime göre rekabetin görevi veri piyasa yapısında dengeyi açıklamak olmuştur. Schumpeter rekabetin, yeni bir ürünün, tekniğin, kaynağın ve organizasyon şeklinin doğmasındaki etkilerinin önemli olduğunu söyler. Bu tarz bir rekabet sadece fiyat rekabeti değil, işadamları arasında daima varolan bir baskı ve mücadelenin rekabetidir ve dolayısıyla süreçleri ve dengesizlikleri içerir (North, 1996:12-13).

Schumpeter'e göre, dinamik analiz zamana bağlı bir analizdir. Dinamik analiz, statik analizde olduğu gibi iktisadi büyüklüklerin belli bir zamandaki durumunu değil, inceleme anından önceki ve sonraki durumlarını da göz önüne alır. İktisadi süreç bir denge süreci olduğu kadar dengesizlik sürecidir (Foster, 2000: 322). Böyle bakıldığı zaman, tam rekabette iddia edildiği gibi, dengenin

bozulması halinde, yeniden dengeye gelmek mümkün olmamakta aksine, dengesizlikler, yeni dengesizliklere neden olmaktadır. Schumpeter dengeden sapmanın yeni dengesizliklere neden olacağını şu örnekle açıklar:

“Tam anlamıyla rekabetin hüküm sürdüğü bir buğday piyasasında talep ile tahmin edilen arzın dengeli olduğunu kabul edelim, aynı zamanda da kötü hava şartlarının çiftçilerin elde etmeyi umdukları hasatı miktar bakımından azalttığını düşünelim. Bu sebeple eğer buğdayın fiyatı yükselirse ve eğer çiftçiler takip eden yılda daha çok ürün elde ederlerse buğday fiyatlarında bir düşme görülecektir. Bu yüzden çiftçiler üretimlerini azaltırsa bu sefer fiyatlarda yeniden bir yükselme görülecek, üretim yeniden artacaktır. Bu durum sonsuza kadar bu şekilde sürebilir” (Schumpeter, 1943: 103-104).

Bilindiği gibi tam rekabet piyasasının piyasada dengeyi sağlayan işlevi bazı temel varsayımlarına bağlıdır. Bunlardan birisi piyasaya giriş ve piyasadan çıkış engelini olmamasıdır. Piyasaya giriş serbestliği, firmaların karın yüksek olduğu alanda üretim yapabilmelerini sağlamak ve etkin kaynak dağılımını garantilemektedir (Kaldor, 1972: 1239). Schumpeter'e göre, piyasanın birkaç endüstri ile sınırlandırılması ve bu endüstrilerin geleneksel yöntemlerle üretim yaptığının kabul edilmesi mümkün değildir (North, 1996:19-20). Bununla birlikte tam rekabetin ön gördüğü yapı içinde, yeni üretim yöntemleri ve yeni malların ortaya çıkması beklenemez. Yeni üretim yöntemlerinin ve yeni mal üretimin dışlanması iktisadi gelişme için uygun koşulların yaratılmaması anlamına gelmektedir (Schumpeter, 1989a: 71). Bir başka ifade ile, Schumpeter yeni buluşların olduğu durumlarda işlerliğini tamamen kaybeden tam rekabeti, iktisadi gelişmeyi dışlayan bir analiz aracı olarak görmekte ve bu nedenle eleştirmektedir (Fagerberg, 2003: 129).

Tam rekabet piyasası ile ilgili olarak ele alınması gereken bir başka nokta ise, firmaların piyasa fiyatını veri almaları ve dengede normal kar elde etmeleridir. Fiyatların veri olması ve normal kar, tam rekabet olduğu düşünülen ya da ifade edilen bir rekabet ile örtüşmemektedir. Çünkü böyle bir durumda firmaları rekabet etmeye yöneltecek yüksek kar elde etme güdüsü ortadan kaldırılmış olmaktadır.

Geleneksel teori kaynak dağılımında etkinliği hedeflediğinden, fiyat artışlarının sebep olduğu kazançların toplumsal kayıplara yol açtığını kabul etmekte ve bu kazançlar tam rekabetin işleyişi ile engellenmektedir (Schumpeter, 1989c: 199). Schumpeter, bu koşullarda üretim yapan firmaların etkinliğinin zayıf olduğunu ve bu zayıflık sebebiyle üretim yöntemlerinde yeniliğe gidemediğini düşünür. Bunun yanında, çok sayıda firmanın bulunduğu

tam rekabet piyasasında küçük firmaların gelişme ve ilerleme girişimi büyük firmalar göre daha maliyetli olmaktadır. Çünkü küçük firmaların gerçekleştireceği yenilikler, sermaye israfına neden olabilmektedir (Schumpeter, 1943: 105-106; Fagerberg, 2003: 134). Bu nedenle Schumpeter, yeniklerin ve iktisadi gelişmenin motoru olarak dev işletmelerin önemine işaret etmiştir. Bu tip işletmeler uzun vadeli toplam üretim artışını teknolojik yeniliklerle sağlamaktadır. Ancak, büyük işletmelerin Schumpeter'in ortaya koyduğu biçimiyle yenilikte öncü olması belli şartlara bağlıdır. Schumpeter bu şartları beş başlık altında incelemektedir.

Bu şartlardan ilki, devletin rolüdür (Schumpeter, 1943: 107-108). Bilindiği gibi işletme faaliyetleri, endüstri ve ticaret alanındaki kanunlardan doğrudan etkilenir. Ayrıca siyasal ortam toplumsal gelişme açısından önemlidir. Devlet, gerek siyasal ortamın gerekse de kanunların yaratıcısı olarak büyük firmaların yenilik faaliyetlerini etkileyebilmektedir.

İkinci unsur altındır. Kıt bir kaynak olan altın, 1890'lı yıllarda değişimde kullanılan bir araç olmuştur (Schumpeter, 1943: 108). İşletme sermayesi ya da söz konusu yüzyıl için altın miktarı yeterince büyük olan işletmeler, araştırma ve geliştirmeye kaynak aktarabilmekte ve bu yolla yenilik yapabilmektedir.

Üçüncü unsur nüfus artışıdır. Çok sayıda işgücü az sayıda işgücünden daha fazla üretir. Ancak işçi sayısı arttıkça işçi başına düşen üretim aracının miktarı azaldığı için, işçi sayısının artması her zaman üretimin artması anlamına gelmemektedir (Schumpeter, 1943: 108). İşgücü başına üretim miktarındaki artış işgücünün verimliliğine, işgücü verimliliğindeki artış da teknik yeniliklerin gelişmesine bağlıdır.

Dördüncü unsur coğrafi keşiflerdir. Coğrafi keşifler, yeni hammaddeleri, yiyecekleri, tarımsal ve endüstriyel malları ortaya çıkaran ve yeni kentler ve merkezlerin kurulmasını sağlayan bir gelişmedir. Schumpeter'e göre coğrafi keşifler yoluyla yeni ülkelerin ve başka zenginliklerin bulunması, girişimcinin faaliyet alanını geliştirmiştir. Girişimcinin coğrafi keşifler sonucu ortaya çıkan yenilikleri değerlendirip, faaliyet alanını geliştirmesindeki temel etken, kazanç güdüsüdür. Tamamen kazanç güdüsüne bağlı olan bir başka ve son unsur ise, teknik ilerlemedir. Teknik yeniliklerin bulunması ve uygulanması büyük ölçüde işadamlarının yüksek kar hedefine bağlıdır. Kısaca, yeni icatların yapılmasında ve yaratıcılığa ve buluşa yönelik çalışmaların yaratılmasında, kapitalist sistemin karı artırmaya yönelik bir faaliyet olması etkilidir (Schumpeter, 1943: 107-109).

Büyük işletmelerin yenilikçi faaliyeti ile yasalar ve işletme sermayesi arasında dolaylı bir ilişki söz konusu iken, nüfus artışı, yeni mekanların keşfi ve teknik ilerlemeler, işletmelerin yenilikçi faaliyeti ile doğrudan ilişkilidir.

Schumpeter yenilik içeren faaliyetlerin kapitalist sistemin doğasına uygun olduğunu, çünkü kapitalizmin, değişen yani ekonomik ve toplumsal anlamda dinamik özellikler gösteren bir yapı olduğunu ortaya koymuştur. Bu çerçevedeki rekabet anlayışının dengesizliklere yol açan dinamik bir süreç olması kaçınılmazdır.

Rekabetin teknolojik yenilikler yoluyla dengesizliklere neden olması noktasında Schumpeter'in rekabet anlayışının Smith'in serbest rekabet anlayışı ile benzerlikler gösterdiğini söylemek mümkündür. Her iki görüşte de, iktisadi faaliyet bir sermaye birikimi süreci olarak görülmektedir. Sermaye birikiminin kaynağı olan karı artırma çabası teknolojik yeniliklerin gerçekleştirilmesine neden olur. Teknolojik yenilikler ise, statik değil dinamik bir ortamda gerçekleşir. Her ne kadar Smith, analizinde rekabetin dengesizlik yaratan yönüne işaret etmişse de, daha önce de belirtildiği gibi dengeleyici yönünü ön plana çıkarmıştır.

Bununla birlikte sermaye birikimi ve teknolojik gelişme hedefi uzun dönemli bir analizi gerektirir ve bu uzun zaman içinde incelenen organik yapı değişir. Schumpeter bu organik yapının analizinin genel, uzun dönemli ve toplumsal ilişkileri içeren nitelikte olması gerektiğini ortaya koyarak kapitalist sistemin sürekli bir dönüşüm içinde olduğunu ifade etmiştir. Böyle bir yapı içindeki rekabet hem bu yapıyı etkileyen hem de bu yapıdan etkilenen dinamik bir rekabet anlayışıdır.

SONUÇ

İktisadi teorilerde önemli bir kavram olan rekabetin iktisadi düzende denge ve dengesizlik yol açan iki farklı işlevi vardır. Rekabetin bu işlevlerinin iktisadi meseleden ne anlaşıldığı ile ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. İktisadi meseleyi değişim ilişkisi olarak tanımlayan teorilerde rekabet, denge sağlayan bir araç iken, üretim ilişkisi olarak tanımlayan teorilerde dengesizlik yaratan bir araçtır. Bununla birlikte dengeyi ön plan çıkaran rekabet teorileri genel olarak statik, dengesizliği ön plana çıkaranlar ise, dinamik rekabet teorileri olarak sınıflandırılabilir.

Statik rekabet teorilerinin başında tam rekabet teorisi gelir. Neoklasik iktisatçılarda iktisadi mesele kıt kaynakların etkin dağılımı olarak görüldüğünden, bu iktisatçılar, değişim (mübadele) ilişkilerine önem vermiştir. Neoklasik iktisatçılarda incelenen sistem, amacı kar elde etmek olan kapitalist piyasa sistemi iken, tam rekabetin olduğu bir piyasada denge durumunda kar sıfır kabul edilmiştir. Çok sayıda alıcı ve satıcının bulunduğu ve bunların fiyatları veri aldığı bir piyasada, girişimcinin görevi sadece denge fiyatından

homojen mal üretmektir. Bunun sonucunda, teknolojik yenilikler ve değişmelerin tamamen analiz dışında bırakıldığı Neoklasik iktisatta, tam rekabetin toplumsal uyumu sağlayacağı görüşü, statik bir çerçevede sunulmuştur. Böylece, Neoklasik iktisatçılar için rekabet, yüksek kar hedefine yönelik bir çabadan ziyade, değişmenin olmadığı bir yapının en önemli varsayımı olarak kalmıştır.

Etkin kaynak dağılımı yanında sermaye birikimini ele alan Smith'in analizinde rekabet, iki farklı yönüyle, yani denge ve dengesizlik yaratan yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Smith'in analizinde toplam çıktının miktarı, üretimin teknik katsayıları ve reel ücret düzeyi veri alınmıştır. Bu koşullarda oluşan doğal fiyatlar piyasa fiyatları için bir çekim merkezi oluşturmaktadır. Doğal fiyatların piyasa fiyatlarına eşit olduğu ve ekonomide tekdüze kar oranının gerçekleştiği durum uzun dönem denge durumudur. Ekonomide uzun dönem denge, fiyatların ve dolayısıyla da karın yüksek olduğu alanlara sermayenin (ve diğer üretim faktörlerinin) serbest hareketi ile açıklanmıştır. Sermayenin bir üretim alanından diğerine hareketinin sebebi, sermaye sahiplerinin yüksek kar hedefidir. Bununla birlikte, yüksek kar hedefi sermaye sahipleri arasındaki rekabet sonucu teknolojik değişmelere neden olmaktadır. Böylece, doğal fiyatları belirlemek üzere ele alınan statik yapı, rekabet sonucu dinamik bir yapıya dönüşmektedir. Bir başka ifade ile, sermaye birikiminin kaynağı olan karın artışı ücretlere bağlı olduğundan birikim ve bölüşüm sorunu birbiri ile ilişkilidir. Bu koşullar altında doğal fiyatların ortaya konulması için statik bir çerçevenin belirlenmesi gerekir. Ancak birikim ile ilişkili olan bölüşüm sorunu uzun dönem dinamik analizde dengesizliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Özel, 2002: 149-150). Kısacası, Smith'in analizinde iktisadi meselenin sermaye birikimi meselesi olarak görülmesi saf teori açısından statik, sonuçlar açısından dinamik bir yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Dinamik bir yapı (kapitalizm) içinde dengesizliklerin, değişmenin ve çatışmaların olması kaçınılmazdır. Kapitalist sistemi bu yönüyle ele alan Schumpeter bununla uyumlu olarak yaratıcı yıkım etkisini ele almış ve rekabet anlayışını bu çerçevede sunmuştur. Yenilik ve değişmelerde girişimcinin payı, bir taraftan piyasa fiyatlarının değişmesine neden olmakta, diğer taraftan da mevcut yapıyı yıkıp yeniden yaratmaktadır.

Schumpeter'in yaratıcı yıkım etkisi yoluyla ortaya koyduğu rekabet anlayışı ile Smith'in serbest rekabet anlayışı, rekabetin teknolojik yenilikler yoluyla dengesizlik yaratması yönünden benzerdir ve her iki iktisatçı iktisadi faaliyeti sermaye birikimi süreci olarak görmüştür.

İktisadi meselenin tek başına bir mübadele ilişkisi olmadığı düşünülürken, sermaye birikimi ve onun kaynağı olan kar, ücretten ve dolayısıyla toplumsal sınıfların birbiriyle ilişkisinden bağımsız ele alınamaz. Böyle bir yapıda rekabetin, süreçleri ve dengesizlikleri içeren işlevi ön plana çıkmaktadır. İktisadi gelişmenin kaynağı olan kar, üretim teknolojisini değiştirdiği sürece rekabet dengesizlikler ve yenilikler içerecektir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (1977) **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Cesaratto, S. (1996) "Long-period Positions and Economic Change A Rejoinder", **Review of Political Economy**, 8(4), 409-425.
- Chipman, S.J. (1971) "The Nature and the Meaning of Equilibrium in Economic Theory" in H. Townsend (der.), **Price Theory**, England: Penguin Books, 241-271.
- Çapoğlu, G. (1991) **Prices, Profits and Financial Structures**, Aldershot: Edward Elgar.
- Duménil, G and D. Lévy (1993) **The Economics of the Profit Rate: Competition, Crisis and Historical Tendencies in Capitalism**, Aldershot: Edward Elgar.
- Dutt, A. K. (1987) "Competition, Monopoly Power and the Uniform Rate of Profits", **Review of Radical Political Economics**, 11(4), 55-72.
- Eatwell, J. (1982) "Competition" in I. Bradley ve M. Howard (eds.), **Classical and Marxian Political Economy**, London: Macmillan, 203-228.
- Ertürk, K. (1996) "On the Keynesian Notion Of Equilibrium", **Cambridge Journal of Economics**, 20, 371-386.
- Fagerberg, J. (2003) "Schumpeter and Revival of Evolutionary Economics: An Appraisal of the Literature", **Journal of Evolutionary Economics**, 13, 125-159.
- Fortman, B.G. (1966) **The Theory of Competition Policy**, Amsterdam: North Holland.
- Foster, J. (2000) "Competitive Selection, Self Organization and Joseph A. Schumpeter", **Journal of Evolutionary Economics**, 10(3), 311-328.
- Howells, J. (2000) "Technological Competition, Creative Destruction and the Competitive Process", **Working Papers from Aarhus School of Business**, 4, 1-23.

- Hunt, E.K. (1992) **History of Economic Thought: A Critical Perspective**, Harper Collins.
- Kaldor, N. (1972) "The Irrelevance of Equilibrium Economics", **The Economic Journal**, 82, 1237-1255.
- McNulty, P.J. (1967) "A Note on the History of Perfect Competition", **The Journal of Political Economy**, 65 (4), 395-399.
- McNulty, P.J. (1968) "Economic Theory and the Meaning of Competition", **Quarterly Journal of Economics**, 82, 639-656.
- Nakamura, L. (2000) "Economics and the New Economy: The Invisible Hand Meets Creative Destruction", **Business Review**, 15-30.
- North, C.D. (1996) "Institutions, Organizations and Market Competition", **Economics Working Paper Archive**, WUSTL, 12-27.
- O'Donnell, L.A. (1975) "Rationalism, Capitalism and the Entrepreneur: The Views of Veblen and Schumpeter", **History of Political Economy**, 5, 199-214.
- Özel, H. (2002) "Bir Zenginlik Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, 4, 146-171.
- Rashid S. (1992) "Adam Smith and The Market Mechanism", **History of Political Economy**, 24(1), 129-152.
- Richardson, G.B.(1976) "Adam Smith on Competition and Increasing Returns" in A.S. Skinner ve T. Wilson (der.), **Essay on Smith**, Oxford.
- Schumpeter, J.A. (1943) **Capitalism, Socialism and Democracy**, London: George Allen and Unwin.
- Schumpeter, J.A. (1989a) "The Instability of Capitalism" in R.V. Clemence (der), **Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism**, New Brunswick, N.J.: Transaction, 47-72.
- Schumpeter, J.A. (1989b) "Review of Joan Robinson: The Economics of Imperfect Competition" in R.V. Clemence (der.), **Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism**, New Brunswick, N.J.: Transaction, 125-133.
- Schumpeter, J.A. (1989c) "Capitalism" in R.V. Clemence (der.), **Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism**, New Brunswick, N.J.: Transaction, 189-210.

- Schumpeter, J.A. (1989d) "The Creative Response in Economic History" in R.V. Clemence (der.), **Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism**, New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 221-231.
- Schumpeter, J.A. (1989e) "Economic Theory and Entrepreneurial History" in R.V. Clemence (der.), **Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism**, New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 253-271.
- Smith, A. (1993) "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations", K. Sutherland (ed.), Oxford University Press.
- Tanyeri, İ. (1985), "Marshall'da İkame Kavramı", **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 3 (1-2), 349-360.
- Tanyeri, İ. (2000) "Adam Smith'in Rekabet Analizi Üzerine", **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 18(1), 307-320.